

будущем. Изменившаяся преступность требует изменения идеологии борьбы с преступностью. Первой и основной задачей должна быть не полная ликвидация преступности, что невозможно теоретически, а установление жесткого социального контроля над преступностью. Максимально жесткого, исходя из современных возможностей общества. Контроль должен строиться, опираясь не только и, может даже, не столько на силовые методы и приемы, сколько на интеллектуальный потенциал, нацеленный на создание научно обоснованной, теоретически грамотной и практически выполнимой программы борьбы с преступностью. Полагаем, что сегодня назрела необходимость реформирования правоохранительных органов. Сформированные структурно и идейно-функционально в условиях другой эпохи и идеологии, они оказались мало приспособленными к эффективной работе в резко и принципиально изменившихся условиях. Поэтому нужны теоретически обоснованная координация деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан в сфере борьбы с преступностью, научная разработка профилактических мер, изменение идеологии их работы. Изменение функциональной роли государства в жизни общества и приведение ее в соответствие с общечеловеческими ценностями требуют в настоящее время от личности поведения, основанного на стойком уважении к праву и соблюдении законов. Поэтому основная задача государства на современном этапе заключается в том, чтобы создать такой правовой климат в обществе, который гарантировал бы реальную свободу поведения личности, реализацию его прав и законных интересов в единстве с ее ответственностью перед обществом, высокой степенью ее организованности в осуществлении правового поведения [6].

Как отмечается в Послании Президента «Казахстан - 2030», государству не под силу изменить человеческие мысли в одночасье. Но государство способно ускорить процесс перемен путем разъяснения объективных тенденций, доведения важной информации до населения и, самое главное, путем реализации социально-экономической политики, направленной на самодостаточность. Требуются десятилетия, пока у людей возникнет новое мировоззрение [7]. На современном этапе развития государственности в Казахстане дальнейшая судьба демократических преобразований в немалой степени зависит от казахстанского общества в целом и от каждого его члена в отдельности. Активное участие всего казахстанского общества и его институтов в политико-правовых процессах поможет сформировать всесторонне развитую личность, способную на сознательное осуществление своего поведения в рамках закона.

1 Основы государства и права Республики Казахстан / Под ред. Г.С. Сапаргалиева. – А: Жеті жарғы, 1997. – 320 с.

2 Ким Ю. А. Роль и значение Конституционного Совета в обеспечении конституционной законности // Законотворческий процесс в Республике Казахстан: состояние и проблемы: Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы, 1997. – С. 34-37.

3 О соблюдении прав человека и гражданина в Республике Казахстан в 2005 г. Доклад Комиссии по правам человека при Президенте Республики Казахстан. – Алматы, 2005. – 45 с.

4 Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Матузова Н.И., Малько А.В. - М., 1999. – 643 с.

5 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года // Казахстанская правда. – 2009. – 28 августа.

6 Ибраева А.С. Правовая культура: проблемы теории и практики. – Алматы: Жеті жарғы, 2002. – 345 с.

7 Назарбаев Н. Казахстан – 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана. - Алматы, 1997. – 93 с.

Т.М. Муттайрова

XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ АҒЫМДАҒЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ БІРІ ҒАБДУЛҒАЗИЗ МҰСАҒАЛИЕВТИҢ ҚЫЗМЕТІ

XX ғасырдың басы - қазақ халқының тарихындағы бүкіл саяси қоғамдық ой-пікірдің өрлеуіне мүмкіндік туып, Ресей патшалығы әдейі тұмшалаған ой-сананың ояну дәуіріне жол ашқан кезең болды. XX ғасырдың екінші жартысында қазақ ағартушылары мен ақын жазушылары аңсаған ілімді-білімді үйренуге үндеу XX – шы ғасырдың бас кезінде біршама нәтижесін беріп, алдыңғы қатардағы қазақ азаматтарын елді ояту, азаматтықты аңсау мақсатына жетеледі. Осынау зиялылар ел бағытын айқындар сара жолды жаңылмай нұсқап, адастырмас даңғылға алға шығуға ұмтылған жаңа тұлғалар халыққа таныла бастады. [1]

Әр халықтың өзінің эволюциялық және революциялық даму арқылы қалыптасқан тарихы бар. Қиын-қыстау кезеңде халық арасынан суырылып шығып, саяси аренада реформаторлық, мемлекеттік-құқықтық көзқарастарымен, халық игілігі үшін атқарған қызметтері мен тарих беттерінде өшпес із қалдырған біртуар азаматтар болатыны ғасырлар бойы дәлелденген ақиқат. Бірақ, коммунистік идеология 70 жылдан астам уақыт ішінде саяси-құқықтық ой-пікірдің биік тұлғаларын зерттеуге қатаң тыйым салды, олардың көзқарастарын бағалауда әділетсіздікке, бұрмалауға жол берілді. Алайда осының өзінде қалың көпшілікке төл тарихымыз туралы жазған қазақ зиялыларының бәрінің бірдей есімдері мен еңбектері белгілі бола қойған жоқ. Тарихқа империялық тұрғыдан қараған кеңестік тарихнама қазақ авторларының аттары мен еңбектерін өз халқынан жасырып-жабуымен келгені мәлім. Солардың бірі- XX ғасырдың басында ұлт тарихының әр түрлі кезеңдері мен мәселелері туралы еңбектер жарияланған Ғабдулғазиз Мұсағалиев. Жетпіс жыл бойы тарих, саяси-құқықтық ілімдер тарихы большевиктердің идеологиялық параноизмінің қыспағында болып, таптық бағалау қағидасы негізінде жалған мағынада жазылды, келер ұрпақтың санасын, рухани өмірін коммунистік режимге қажетті идеялармен уландырды. Соның нәтижесінде тарихи-құқықтық ғылым, өтірік мағынамен жазылды. Егемендіктің туын ұстап, дербес мемлекет құру сәті ғана, есімдері тарих беттерінен өшіп қалған саяси-құқықтық ой-пікірдің қайраткерлерін толыққанды мағынада зерттеуге мүмкіндік беріп отыр. «Осыған

байланысты,-деп атап көрсететті заң ғылымдарының докторы, профессор Сәкен Өзбекұлы,- біртуар тұлғаларымыздың өмірі мен қызметін және саяси-құқықтық көзқарастарын ғылыми тұрғыдан зерттеу және оларды халық арасында насихаттау, әлемге идеялық ой-пікірлерін паш ету, мақтан тұту – бүгінгі күн мұраты». [2]

Ғабдулғазиз Мұсағалиевтың өмірі мен қызметі монографиялық деңгейдегі зерттеуді талап ететін жеке тақырып. Оның әр салада атқараған қызметі мен еліміздің бостандығы үшін ат салысқан игілікті істеріне баға беретін болсақ, оның есімі қазақ халқының тарихында ірі қоғам қайраткері, тұңғыш қазақ тарихшысы, публицист, ағартушы-демократ, өзінің ой-өрнегі бар дарынды ойшыл-философ және сегіз тілді жетік меңгерген, ХХ ғасырдың басындағы жалпы демократиялық ағымда болған қазақ зиялыларының бірі. [3]

Ғабдулғазиз Мұсағалиев 1888 жылы Астрахань губерниясының Бөкей ордасындағы Әбдіраш аталған ауылда (қазір Батыс Қазақстан облысы, Казталов ауданы) өз аймағына танымал, ауқатты отбасында дүниеге келген. Руы-Нәртелі Қостаңбалы. Әкесі ескіше білімі бар, сауатты жан болған. Алғашқы сауатын өз әкесінен және ауыл молдасынан ашқан Ғабдулғазиз Мұсағалиев одан әрі Қазан медресесінде оқиды. Мұнда ислам дінінің негіздерімен, шарифат қағидаларымен, шығыс халықтарының тарихымен етене танысып, біршама кеңірек білім алады. Медресені аяқтағаннан кейін арнасына қарайласу үшін Ғабдулғазиз елге оралады. Алайда көп ұзамай ол білімін одан әрі тереңдету мақсатында мысыр еліне сапар шегіп, Каир университетінің заң факультетіне оқуға түседі. Осы кезеңде тамылжымай оқып, талмай ізденген Мұсағалиев әсіресе тарих ғылымына ерекше ден қояды. Мысырдың бай кітапханасын сүзіп, Халифат дәуіріндегі қолжазбаларымен танысты, түркі халқының ежелгі тарихына бойлайды. Соның нәтижесінде ол «Гулжиһан» атты дастанды зерттеп, қазақ тіліне аударды. Университеті бітірген соң 1909-1910 жылдары Мұсағалиев Үндістан, Пакистан, Индонезия, Жапония секілді бірқатар елдерін аралайды. Осы сапарында ол өзі аралаған елдердің тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі жайында сапарнамалар мен күнделіктер жазды. Сапардан оралған соң Мұсағалиев 1909 жылы Жетісу облысының Қапал уезіне келіп, Мамановтар әулеті ашқан «Мамания» мектебіне орналасады. Мұсағалиев бірнеше шет тілін меңгерген полиглот. Сегіз тілде еркін сөйлеп, жаза білген. Әсіресе араб, парсы, түрік тілдерін жетік меңгерген екен. Қапал мектепте сабақ бере жүріп, ол 1912-1914 жылдары сол тұстағы қазақ, татар тілдерінде жарық көріп тұрған мерзімді басылымдарда қазақ халқының тарихы мен мәдениеті, қоғамдық-саяси мәселелері туралы көлемді мақалалар жариялады. 1917 жылы буржуазиялық-демократиялық революция тұсында және қазан социалистік революциясында Ғабдулғазиз Мұсағалиев революциялық демократтар жағына шығып, қазақ еңбеккерлерінің мүддесін қорғады. 1917 жылдың ақпан айында патша тақтан түсі, Уақытша үкімет құрылғанда Ғабдулғазиз Мұсағалиев шілде айынан бастап, Орал қаласында өзінің әріптестерімен қосыла отырып, «Ұран» деп аталатын жартылай ресмей газетті шығарады. Ұлт істері комиссариатының қазақ бөлімшесінің Бөкей облысына көшуіне байланысты «Ұран» газеті Қазан революциясының мұраттарын насихаттайды.

1917 жылы желтоқсан айының басында Ғабдулғазиз Мұсағалиев Алаш орданың III съезіне қатысып, ол 33 делегаттың бірі ретінде Алаш орданың жетекші өкілдерінің контрреволюциялық тактикасын сынға алады. Бөкей ордасына 1917 жылы желтоқсан айында қайтып келген соң, Ордадағы Революциялық Комитеттің құрылуын жақтайды. 1918 жылдың басынан бастап, Ғабдулғазиз Мұсағалиев Бөкей губерниясында кеңес үкіметінің ауылдық жерлерде орнап, нығаюына барынша аянбай ат салысады. Осы жылдың сәуір-мамыр айларында ол Бөкей ордасында өткізілген Кеңестердің I съезіне делегат болып сайланған. Съезд ашылған күні Ғабдулғазиз Мұсағалиев оның төрағасы болып бірауыздан сайланды. Осы съезге сайланып келген делегаттарға беретін және басқа да қажетіне жарататын қаражат болмаған соң, 30 сәуір күні съездің бірінші мәжілісінде Ғабдулғазиз Мұсағалиев ұсыныс жасап, 11 адамды құрамына енгізіп, Қаржы комиссиясын құрады. Бұл комиссияға төтенше қаулының жобасын жасатып, съезде талқылап, бекітіп Ордадағы байларға, саудагерлерге прогрессивтік салық салып, тез қаражат жинатып, делегаттарға бөліп береді және Кеңес үкіметінің жергілікті органдарына таратады.

Сол Кеңестің I-съезінің 1918 жылы 13 мамырда өткен қорытынды мәжілісінде Ғабдулғазиз Мұсағалиев төрағалық етеді. Бұл мәжілісте Халық Комиссариаты туралы қаулыны қабылдағанда, Бөкей губерниялық Халық ағарту комиссары болып Сейтқали Меңдешев, оның бірінші орынбасарлығына Ғабдулғазиз Мұсағалиев бекітілген болатын.

1918 жылы 2-5 қыркүйекте Орда қаласында шақырылған Бөкей губерниялық мұғалімдерінің I съезіне Ғабдулғазиз Мұсағалиев делегат болып сайланып, оның президиумының тұрақты төрағасы болады. 1918 жылдың екінші жартысынан бастап, 1919 жылдың қазан айына дейін ол РСФСР-дің Ұлт Істері жөніндегі Халық Комиссары, қазақ бөлімінің Бөкей Ордасындағы бөлімше коллегиясының мүшесі болып тағайындалады. 1918 жылдары Қазан төңкерісінен кейін Ғабдулғазиз Мұсағалиев кеңес үкіметі жағына өтіп, Бөкей ордасындағы Ұлттар істері халық комиссариаты Қазақ бөлімінің мүшесі болып қызмет атқарады. 1918 жылы 17 қарашада қазақ және орыс тілдерінде «Хабар»-«Известия» газеті шыға бастады. Ғабдулғазиз Мұсағалиев осы «Дұрыстық жолы» газеті мен «Мұғалім» журналының редколлегия мүшесі қызметін қоса атқарады. Ғабдулғазиз Мұсағалиев Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ қоғамының тарихын зерттеп жазу ісін алғаш қолға алғандардың бірі. Ол қазақтардың Ресей қол астына кіру тарихы жөнінде жаңа қырынан мәселе көтереді. Ғ.Мұсағалиев жазған мақалаға сүйенетін болсақ, Әбілқайыр ханның қазақтарды Ресейге қосылуының себебі, сыртқы жаулардан қорғану, халық қамын ойлау емес, жеке басының пайдасы деп көрсетеді. Оны біз мына мақаладан көреміз: «Бірақ Әбілқайыр хан халық пайдасы үстіне өзінің құмар болған дәреже лауазымын рус қол астына

кіріп сақтауды үміт етті. Сол ниет, сол үмітпен ол рус қол астына кіруді құптады, һәмде қазақтарды бастап русқа бағынуына сенбепші болды».[4] Осылай, Ғабдулғазиз Мұсағалиев мақалсында қазақтардың Ресейге қосылу тарихы, негізінен, дұрыс көрсетіліп, объективті бағаланған.

Бұл мақаладан біз Ғ.Мұсағалиевтың қазақтардың Ресейге қосылуының себебін, нақты шындыққа сай баға бергенін көреміз.Мұсағалиевтың бұдан кейінгі өмірі жөнінде деректер тым аз. Тек оның 1933 жылы Алматы қаласында дүниесі салғаны жөнінде мәлімет кездеседі.

Қорыта келгенде, Ғабдулғазиз Мұсағалиев ХХ ғасырдың басында Қазақстандағы философиялық, қоғамдық-әлеуметтік, саяси-құқықтық және тарихи ой-пікірлердің жаңа сапаға көтеріліп, дамуына өзінің үлесін қосып, айтулы еңбектерінде қолтаңбасын қалдарған ірі ойшыл-философ, қоғам қайраткері, ағартушы-демократ. Соған карамастан ол қалдырған мол рухани мұра осы күнге дейін зерттелмеген жағдайда. Демек, ендігі жерде, еңсесі биік тұлғаның осы еңбектерін қажетіне асырып, оның өнегелі өмір жолын кітап бетіне түсіру- бүгінгі күн зиялыларының борышы болса керек. Болашақта Ғабдулғазиз Мұсағалиев туралы небір құнды деректер баспасөз беттерінде басылып, ол туралы біліміміз тереңдей түседі деген ойдамыз. Елге қызмет еткен ердің есімі халық санасында мәңгі қалуы тиіс.

1.Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы. 2 кітап. Алматы.

2.Сәкен Өзбекұлы. XVII ғасырдың соңы- XX ғасырдың бас кезінде Қазақстандағы саяси-құқықтық ой-пікірдің тарихы және қайраткерлері. Докторлық дисс. Авторефераты. Алматы, 1999, 52б.

3.Сәкен Өзбекұлы. Арыстары алаштың. Алматы, Жеті жарғы. 1998, 192с.

4.Мұса Ғ. Қазақ жайынан// «Айқап»,1913,№130

***

This article is about the life and work of Gabdulgaziz Musagaliev.

***

В этой статье пишется о жизни и деятельности Габдулгизиза Мусагалиева

А.К. Артыкова

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Республика Казахстан – молодое, суверенное государство, провозгласившее своими основными ценностями общественное согласие и политическую стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами. В Казахстане согласно ст. 14 Конституции женщинам предоставлены равные с мужчинами права во всех сферах жизни и деятельности. Однако равенство де-юре не всегда автоматически означает равенство де-факто, т.е. реальное равенство. У нас мало женщин-политиков, министров, руководителей крупных учреждений и организаций. Серьезную обеспокоенность вызывают проявления неравенства в трудовых отношениях, продвижении по службе, факты насилия в отношении женщин. По состоянию на 1 января 1999 года в Казахстане проживало 8038 тыс. женщин, что составляет 51,4 % от общей численности населения. Женщин моложе трудоспособного возраста – 29,8 %, в трудоспособном возрасте – 53,7 %, старше трудоспособного возраста – 16,5 %. 56% женщин проживает в городах и городских поселениях. Средняя продолжительность женщин в 1997 году составила 70,2 года, что на 11,2 года больше, чем у мужчин (59 лет)[1].

На пороге XXI века деятельность мирового сообщества в защиту прав женщин активизировалась и из региональной превратилась в глобальную. Не остался в стороне и Казахстан. IV Всемирная конференция по положению женщин в г. Пекине способствовала активизации женского движения в Казахстане. Именно с 1995 года начинается выработка стратегии и приоритетных направлений государственной политики в отношении женщин. В том же году был создан Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политики при Президенте РК. В настоящее время он преобразован в Национальную комиссию по делам семьи и женщин при Президенте РК. В ее состав вошли 28 человек – представители научной и культурной общественности, производственных предприятий, малого и среднего бизнеса, государственные служащие. Возглавляет Комиссию Самакова А.Б. – министр Республики Казахстан, член Правительства [2].

Национальная комиссия имеет вертикальную структуру. Аналогичные комиссии созданы при Акиматах областей, г. Астаны и г. Алматы возглавляют их заместители акимов. Национальной комиссии предоставлены широкие права и полномочия. На ее заседаниях заслушиваются отчеты руководителей, министерств и ведомств, а также местных исполнительных органов по вопросам семьи и женщин. На IV Всемирной конференции по положению женщин, женщины-лидеры, представляющие Республику Казахстан приняли обязательства по разработке и выполнению Национального Плана Действия (НПД) по улучшению положения женщин. НПД является частью Казахстанской Стратегии Казахстан 2030. Его стратегической целью является создание условий и разработка эффективных механизмов для повышения женского участия и женской роли в социальной и политической жизни, а также для улучшения положения женщин, как партнеров, так и бенефициариев социального и экономического развития.

В октябре 1997 года в Алматы проходила Национальная конференция «Пекин: 2 года спустя», которая была организована Бюро «Гендер и развитие» Представительства ООН в Казахстане и Советом по проблемам женщин, семьи и демографической политики при Президенте Республики Казахстан. Здесь подводились итоги